

مطالعهء تطبیقی درام ها

بزبان بنگالی و فارسی

پرفسور عطا کریم برق ، کلکته

نه تنها زبان بنگالی با زبان فارسی نزدیکی خویشی و شباهت دارد که تفصیل آن دراز است ، بلکه شرایط جوی سرزمین بنگاله با ایالت های گیلان و مازندران شباهات جغرافیائی فراوان دارد که بسیار جالب توجه میباشد . در زمان تحصیل خود در دانشگاه تهران ، چون به گیلان و مازندران مسافرت مینمودم ، در آن سرزمین چنان احساس میکردم که گویا در سرزمین سرسبز و شاداب بنگالهء غربی و بنگالهء شرقی در طی سفر هستم . از مطالعات درامهای بنگالی و فارسی نیز می توان در بسیاری از جنبه ها به شباهتهایی به آسانی پی برد . پیداست که دوره های نفوذ کشورهای اروپائی در ایران و بنگاله چندان اختلاف زمانی نداشته ، بلکه دوره های نفوذ و روابط سیاسی و تجارتي و ادبی و فرهنگی آنها همرنگ و هم آهنگ و یکجور بوده است . نظر به این حقیقت می توان گفت که در زمینهء زبان و ادب و فرهنگ و در مورد انواع سبک و طرز افکار

در دو زبان بنگالی و فارسی در بین ایرانیان و بنگالیان ، که باهم شباهت داخلی و خارجی دارند نمیتوانیم فرق زیادی بگذاریم و بعلاوه از روزگار کهن ریشهء خویشاوندی بین دو زبان فارسی و سانسکریت بوده است و میدانیم که درام نویسی بزبان سانسکریت در هندوستان قدیم و بزبان ایرانی در ایران قدیم رواج داشته که بمرور زمان ضعیف شده یا از بین رفته است . اما پس از ورود اروپائیان به بنگاله و بازشدن راه تجارت بین ایران و اروپا و تماس ایرانیان با مردمان اروپائی رواج درام نویسی بشکل جدید اروپائی دوباره در ایران و بنگاله ظهور کرد و می توان گفت که درام ها و تئاترهای جدیدی که در دو زبان بنگالی و فارسی رواج دارد ، از مختصات عصر تازه ای و در نتیجهء همکاری ایرانیان و بنگالیان با اروپائیا و پیشرفت دانش و علوم و فرهنگ در فارسی و بنگالی بواسطهء تماس اینان با اروپائیا می باشد.

مادهو سودن دات (Madhu Sudan Datt) (۱۸۲۴-۱۸۷۳ میلادی)

پدر درام نویسی جدید در زبان بنگالی بشمار میرود . وی تحت نفوذ و تعلیمات اروپائی و تاثیرات آنان مانند نمونه ای از غرب بوده و خصوصیت های جامعه و مردمان غربی در هر جنبهء زندگانی او بارز و روشن بوده . وی همه چیزهای هندی را بچشم اروپائی میدید . از این نظر، او را بهترین نماینده بنگالهء مدرن (Modern) میتوان بشمار آورد .

اولین رزمیه منظوم که مادهو سودن دات بزبان بنگالی به ظهور رسانیده، عنوان آن "میگهناد وادها" (Meghanad Vadha) یعنی هلاکت میگهناد است و این اثر از شاهکارهای ادبی او بشمار میرود. سرچشمه الهام او در باب این رزمیه، نتیجه مطالعات و معلومات او در زمینه ادبیات رزمیه یونانی و همچنین راماین و مهابهارت میباشد. این اثر منظوم او را می توان با "اُپرای رستاخیز" بزبان فارسی تألیف میرزاده عشقی مقایسه کرد، چه این منظومه اولین اُپرائی است که در زبان فارسی به معرض نمایش گذارده شد.

مادهو سودن دات درام‌های دیگری هم بزبان بنگالی مرقوم داشت، از آنجمله يك درام او بعنوان "کرشنا کماری" است. این نخستین المیه در بنگالی جدید بشمار میرود و در ردیف بهترین و خوبترین نمونه های درام نویسی قرار میگیرد. مأخذ و منبع آن يك داستان روایاتی راجستانی است که در کتاب "وقایع راجستان" (Annals of Rajesthan) تألیف سرهنگ جیمز تود (Colonel James Todd) میباشد. وی با نوشتن اشعار نوین و درام‌های منظوم نوین به سبک جدید اروپائی خود را بعنوان يك پیشرو و طلایه دار و رهبر عصر تازه ای بزبان بنگالی معرفی کرد، و همچنین در هنگام ظهور درام‌های جدید و تأثر ملی نقش مهمی را بازی کرد.

سید علاؤل از سخنوران نامی بنگالی و مردی صوفی

بوده . وی داستان پدماوت را از هندی به بنگالی در آورد ، مادهو سودن دات آن داستان تاریخی را بزبان بنگالی جدید بشکل درام در آورد ، و در نوشتن آن ، شعر منثور یا شعر بی قافیه و ردیف را بزبان بنگالی رواج داد . بعد از آن گیریش چندر گهوش (۱۸۴۴-۱۹۱۱ میلادی) آن را ترقی و تعالی داد و بزبان ساده و تکلمی بنگالی در آورد .

گیریش چندر گهوش یکی از معروف ترین و مهم ترین درام نویسان بنگالی بشمار میرود . بنابر روایتی ، ۱۸۷۲ میلادی سال آغاز تأثر عمومی در بنگاله میباشد . در همان سال گیریش چندر گهوش با تأثر عمومی ارتباط پیدا کرد و در سال ۱۸۷۵م بعضی داستان بنکیم چندر چاترجی (Bankim Chatterji) و منظومه های مادهو سودن دات را بشکل درام درست کرد و آنها را در صحنه تأثر نمایش داد . بعداً بسال ۱۸۸۱میلادی خود گیریش چندر گهوش دو درام یکی بعنوان " آنند رهو = Anand Raho " (خوشوقت باشید) و دیگری بعنوان " راون وادها = Ravan Vadha " (هلاکت روان) در پیروی مادهو سودن دات بحیطهٔ تحریر در آورد و آنها را به صحنهٔ نمایش گذاشت . همچنین در سال ۱۸۸۵میلادی يك درام بعنوان " بودها دیو چریت = Buddha Dev Carit " (شرح احوال زندگانی خداوند بودا) بظهور رسانید .

گیریش چندر گهوش در تصوف و روحانیت از پیروان رام کریشنا پراما هنسا (مؤسس رام کریشنا میشن) بود و بدین جهت رواداری و مسامحه و شکیبائی مذهبی را دارا

بود و مخصوصاً از تعلیمات سوامی و یویکانندا که از ارادتمندان بسیار روشن فکر رام کریشنا بوده برخوردار شد. در نتیجه آن، در نهضت استقلال و آزادی هند مسامحه و تحمل نشان داد و آن را بکار برد. وی چون مردی آزاد و روشن فکر بود نمایش‌هایی درباره شخصیت‌های تاریخی اسلامی مانند سراج الدوله و میرقاسم و غیر آن را بصحنه آورد. "سراج الدوله" بسال ۱۹۰۵ میلادی و "میرقاسم" بسال ۱۹۰۶م در تئاتر مینروا به نمایش گذارده شد. و همچنین نمایش‌های خنده آور و فکاهی او مانند "علاءالدین" و "ابوحسین" بسیار معروف است. خلاصه اینکه گیریش چندر گهوش در حدود هشتاد درام در موضوعات مختلف تاریخی و مذهبی و روایاتی و معاشرتی و غیر آن مرقوم داشت و آنها را با موفقیت و مقبولیت زیادی در صحنه تماشاخانه نمایش داد. درام‌های او مطابق میل و ذوق ادبی در جامعه بود. وی با تماشاخانه‌های مختلف مانند "تاترملی" و "تاترمینروا" و "تاترکلاسیک" و "تاتر کوه نور" و غیر آن ارتباط داشت و فن درام و هنر پیشگی و کارگردانی تاتر را در بنگاله به اوج ترقی رسانید. از این نظر او را پدر صحنه تماشای و تماشاخانه بنگالی می‌نامند.

درام نویسان دیگر بزبان بنگالی :

(الف) راج کریشنا رای (۱۸۵۲ - ۱۸۹۴ میلادی) ، خود يك

تماشاخانه تأسیس کرد و برای آن بسیاری از داستانها را به ظهور رسانید . بعلاوه ترجمه راماین و مهابهارت و به بسیاری از داستانهای عاشقانه و ماجراجویانه ای که از فارسی و اردو انتخاب کرد ، جامه درام پوشانید و بروی صحنه نمایش داد .

(ب) دویجنندرا لال رای (۱۸۶۲ - ۱۹۱۳ میلادی) ، از درام نویسان برجسته زبان بنگالی بشمار میرفت و بسیاری از داستانهای نمایشی را به تتبع و پیروی امرت لال بوس بمعرض نمایش گذاشت . در آغاز يك عده داستانهای نمایشی مانند "سیتا" و "تارا بائی" و "سهراب رستم" به اشعار بی قافیه نوشت . داستانهای نمایشی او از قبیل تاریخی و اجتماعی مانند "نورجهان" و "شاهجهان" و غیر آن از شاهکار های وی بشمار میرود .

(ج) جیوتی رابیندرا نات تاگور (۱۸۴۸ - ۱۹۲۵ م) برادر بزرگ گورو دیو رابیندرا نات تاگور از اشخاص بزرگ زمان خود و از درام نویسان برجسته بشمار میرفت . وی بسیاری از داستانهای نمایشی بزبان بنگالی نوشت و همچنین بسیاری از داستانهای نمایشی معروف و مهم از زبانهای سانسکریت و انگلیسی و فرانسه را بزبان بنگالی ترجمه کرد . وی يك داستان نمایشی تاریخی بعنوان "اشرومنی" در پیروی مادهو سون دات بدنبال درام پدماوت نوشت . در آن درام (اشرومنی) بشرح جنگی بین مهاراجا پرتاپ سینگ حکمران چتور و امپراطور جلال الدین محمد

اکبر پرداخت . درام دیگری او که تاریخی است بعنوان "سپنا مائی" شهرت دارد . این درام بشرح هلاکت راجا کریشنا رام حکمران بردوان و اسارت دخترش بنام "ستیاوتی" و هلاکت سوبها سینگ بدست "ستیاوتی" به صحنه نمایش آورده شد . چون این درام بشرح شجاعت و شهامت و قهرمانی یک دختر بنگالی می باشد، بنگالیان از نظر قهرمان پرستی آن را موجب تشجیع و الهام می دانند و آنرا بیشتر دوست دارند .

(د) کشیرود پراشاد (۱۸۶۳-۱۹۲۷ میلادی) از استادان شیمی بود . وی تعدادی از داستانهای نمایشی موزیکال نوشته و به صحنه آورد . سپس داستان معروف "علی بابا" را از انگلیسی به زبان بنگالی ترجمه کرد و آن را به روی صحنه آورد . درام "علی بابا" خیلی شهرت و مقبولیت پیدا کرد و آن شهرت و مقبولیت تا نیم قرن بعد ادامه پیدا کرد و تا بحال از اهمیت و خوش بینی دور افتاده نیست .

(ه) امریت لال بوس (۱۸۵۲-۱۹۲۹ میلادی) از درام نویسان برجسته بنگالی بشمار میرفت . وی در حدود سی درام در موضوعات مختلف ترتیب داد . منجمه آن ، داستانهای نمایشی او مانند "کرپنردهن = Krpanar-dhan" (دارائی بخیل) و "هیرک چورن = Hirak-Curma" (برادهء الماس)، و "خاص دخل" (مالکیت مستقیم و بی واسطه) ، و "نوا جوین = Nava yauvan" (نوجوانی) از شاهکارهای او بشمار میرود .

(و) رابیندرا نات تاگور (۱۸۶۱ - ۱۹۴۱ میلادی) ، در

نوشتن درام شایستگی و سلیقه و استادی و مهارت فوق العاده ای را از خود نشان داد و داستانهای نمایشی به تعداد زیادی بسبب بسیار جالب و قشنگ ترتیب داد که تفصیل آنها خیلی طولانی می باشد. وی از حیث درام نویس شهرتی عظیم دارد. منجمله درامهای او درام تکابلی والا بسیار معروف و مقبول است.

تأثر در ایران قدیم و ما بعد :

تأثرهای یونانی در ادوار ایران باستان نمایش داده میشد. تاریخ یونان شاهد است که ارد یا اشك سیزد همین شاهنشاه اشکانی با ارته باز پادشاه ارمنستان مجالس بزمی برپا میکرده و در این مجالس قطعاتی از تأثر یونانی نمایش داده میشد. پس از ورود اسلام در ایران رواج تأثر از بین رفت. این وضعیت در ایران بالغ بر يك هزار و دویست سال باقی و برقرار ماند. تا آنکه در دوران سلطنت شاهان قاجاری در ایران درام المیه مربوط به فاجعه کربلا و تعزیه داری بعنوان تعزیه و شبیه رواج پیدا کرد. چون نمایش بازی ها جنبه مذهبی را دارا بوده، پیشرفت فراوانی کرد. در میان خواص و عوام بسیار معروف و مقبول گردید و تفصیل آن دراز است. این درام ها که مربوط به مراسم مذهبی می باشد، به تقلید سبک تأثرهای یونان قدیم با خوانندگان دسته جمعی شروع میشد. به همین نحو بزبان بنگالی بعضی درام هائی که ارتباطی با داستان

مذهبی قوم هندو دارد، در صحنه تماشاخانه نشان داده می‌شد. پس معلوم می‌گردد درام هائسی که مربوط به مراسم مذهبی و فاجعه تاریخی بوده‌اند، در دو زبان بنگالی و فارسی شباهت داشته‌اند. به همین نوع چون کشور ایران و بنگاله با کشورهای اروپائی تماس پیدا کردند، فن و هنر درام نویسی در هر دو کشور پیشرفت کرد. اما پیشرفت درام نویسی در زبان بنگالی نسبت به زبان فارسی زودتر و بیشتر و قوی‌تر و خوشتر بوده است، چه در زبان بنگالی هیچ مانع مذهبی در این کار دخیل نبوده، ولی در ایران بعلت نامساعد بودن اوضاع، درام نویسی عقب افتاد. پس از آنکه تماس ایرانیان با کشورهای اروپائی و امریکائی نسبت به گذشته خیلی بیشتر و افزون‌تر گردید، درام نویسی بزبان فارسی و ترقیات و پیشرفت‌های آن سریع‌تر و قوی‌تر گردید. می‌توان گفت که از سی چهل سال قبل، جوانان هنرمند ایرانی برای اصلاح تأثر در ایران، بلکه در اروپا و آمریکا هم مشغول کار بودند و این جنبه هنری را ترقی و تعالی دادند. بدین مناسبت مجله اطلاعات ماهانه آنچه در این ضمن اظهار نظر کرده، بدین قرار است:

در فن تأثر و هنرپیشگی در مملکت ما در چند سال اخیر ترقیات و پیشرفت‌های محسوسی داشته است، بطوریکه برای آن آینده درخشان و پرافتخاری پیش بینی می‌گردد..... متأسفانه با این احوال، صحنه‌های تأثری ما جز چند کارگردان دانا و باسواد بخود ندیده است، ولی آرزو می

شود که با مراجعت جوانانی که اکنون در اروپا و آمریکا بکار آموزی اشتغال دارند ، این نقص نیز مرتفع گردد . و هنر مزبور با مقام شایسته خود در این اجتماع تجلی کرده و ظاهر شود . (اطلاعات ماهانه شمار ۸ (۴۴) آبان ماه ۱۳۳۰ سال چهارم صفحه : ۱۰ .

نظر به اظهارات قبلی ، درام المیه بعنوان تعزیه و شبیه که در ایران رواج داشته ترقیات و پیشرفت های آن تا حدی فوق العاده و به سرحد جمال و به اوج کمال رسیده بود که حتی چشمان اروپائیان را خیره میکرد و آنان مجبور به توصیف و تمجید درام عزاداری می شدند . بسیاری از آثار زیبا و قشنگ مربوط به درام های عزاداری ترتیب داده شد . از مطالعه آن آثار اروپائی می توان باین نتیجه رسید که دانشمندان اروپائی و تأثرهای اروپائی از درام های عزاداری و صحنه آن خیلی استفاده بردند . دانشمندانی که مایل باشند به عظمت و شوکت و جلال و آرایش و زیبائی تکیه ها (تماشاخانه ها) و صحنه عزاداری بکلی پی ببرند لازم است که به مطالعه آثاری که مربوط به درام های تعزیه باشد ، بپردازند و آن اینست :

۱- ایرانیوں کا مقدس ڈراما (درام مقدس ایرانیان) :

تألیف سید مسعود حسن رضوی ، لکهنو ، ۱۹۶۶ میلادی .

۲- تمثیلات میرزا رفیع علی دربندی آخون زاده ، چاپ

۱۸۵۹ میلادی .

۳- ترجمه فارسی تمثیلات میرزا فتح علی از میرزا

جعفر قراچه داغی ، چاپ ۱۸۷۴ میلادی .

۴- بنیاد نمایش در ایران : تألیف دکتر ابوالقاسم جنتی

عطائی ، چاپ تهران ، ۱۹۵۵ میلادی .

۵- عذب البیان : تألیف آقا محمد حسین ، چاپ ۱۸۷۲ م .

۶- Theatre Persian, A. Chozko, 1878 A.D.

(تأثر ایرانی: ۵ جز کو) .

۷- Taziye: Ritual and Drama in Iran : Edited by Peter

J. Chekowski, 1979, New York University.

نظری به کتابهای نامبرده روشن می سازد که ایرانیان مانند مردمان بنگالی بسیار با ذوق و هوشمند و با سلیقه و دارای صلاحیت و لیاقت می باشند . هر چیزی را که می خواهند بدست گرفته آنرا به اوج ترقی و کمال می رسانند . پس چگونه است که بنگالیان در زمینه درام نویسی خیلی جلو رفتند و ایرانیان برخلاف آن در زمینه درام های غیر مذهبی و مخالف با مطالب دینی و روحانی نسبت به بنگالیان عقب ماندند ؟

یادم هست زمانی که من در تهران بودم در سال ۱۳۳۰

شمسی نمایش نامه ای بعنوان "شوهر ایده آلی" که آقای کرامی آن را از انگلیسی به فارسی برگرداند ، در "تأثر فردوسی" به روی صحنه نشان داده شد . چون مردان و زنان ایرانی مانند مردان و زنان اروپایی خیلی مدرن نشده بودند، به مجرد آنکه "شوهر ایده آلی" در صحنه به نمایش داده شد، دختران و زنان ایرانی خیلی شلوغ کردند

و اعتراضاتی بی اندازه وارد آوردند که تفصیل آن در "مجله" اطلاعات ماهانه شماره ۸ (۴۴) آبان ماه ۱۳۲۰ سال چهارم مندرج است. همچنین از مطالعهء "درام حکیم نباتات" برمی آید که چون مردان و زنان ایرانی به دین اسلام اعتقاد و علاقه دارند، مایل نیستند که مانند زنان و مردان اروپائی بطوری متجدد بشوند که بدون احساس خجالت و شرمندگی و حیا که برای افراد مسلمان جزو ایمان شمرده می شود، در همه محافل غیر مذهبی آزادانه شرکت کنند. حتی زنان ایرانی مایل نیستند شوهران آنان به غرب رفته در محافل رقص و سرود و موسیقی و تأثر آزادانه شرکت جویند. بعکس زنان و مردان قوم هندو در ایالت بنگاله این قیود و اسارت مذهبی را اصلاً دوست ندارند و اغلب زنان و مردان هندو بنگالی عاشق و دلباختهء محافل ساز و آواز و رقص و سرود و موسیقی و تأثر میباشند. حتی موسیقی بنگالی و شغف بنگالیان هندو به موسیقی شهرت جهانی دارد و رابیندرا نات تاگور مؤسس یک مدرسه مخصوص موسیقی بوده است و اکنون مدارس موسیقی در ایالت بنگاله به تعداد زیادی بوجود آمده است و شغف مردان و زنان بنگالی به هنر موسیقی هر روز بیشتر و قوی تر میگردد.

در هر حال، در سراسر ایران همین احساسات مذهبی و دینی و حیا جوئی و تقوی و دین داری و پاکیزگی مادی و معنوی و روحانی در مردان و زنان ایرانی بوده که اسباب

انقلاب بزرگ اسلامی را فراهم آورده و دورهٔ رژیم شاهنشاهی که ایرانیان اکنون آن را یک دورهٔ بی‌دینی و بی‌حیائی و بی‌شرمی میخوانند از بین بردند. در نتیجه ایران که همواره از طرفداران و خواهان شاهنشاهیت بوده، بسرعت و فی‌الوقت به سرزمین جمهوری اسلامی مبدل گشت. متأسفانه در جهان امروز بر اثر ترقیات و پیشرفت‌های فوق‌العاده در زمینهٔ سینما و فیلم و با ایجاد تلویزیون ساده و رنگی و ویدئو و غیر آن، فن تأثر و هنر پیشگی و نمایش صحنه نه تنها در ایران بلکه در بنگال نیز رو به انحطاط گذارده است. البته نقل تأثر در بعضی از خانه‌های بنگالی ادامه دارد. بنظر میرسد که رسم تعزیه داری بشکل تأثر یا به نقل تأثر بتدریج از جامعهٔ اسلام رخت بربندد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی